

ژوبشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

نتایج پژوهش:

**«بررسی عوامل مؤثر بر جذب دانش آموزان دبیرستانی شهر تهران
به زندگی و شفصیت حضرت امام علی(ع)»**

دکتر محمود سعیدی رضوانی

مسلم پرتو عین‌الدین

(اعضای گروه تعلیم و تربیت اسلامی پژوهشکده تعلیم و تربیت)

طرح مسئله و ملاحظات روش شناختی

در برنامه ریزی‌های فرهنگی و سیاست‌گذاری‌های آموزشی و پرورشی، یکی از اهداف، شناخت وضع موجود به منظور استفاده از پتانسیل‌های جهت نیل به اهداف مطلوب است. در پژوهش حاضر*، هدف غایی، شناخت عواملی است که تاکنون در جذب دانش‌آموزان نسبت به شخصیت و زندگی امام علی علیه السلام مؤثر بوده است، تا از این رهگذر، در برنامه ریزی‌های آینده برای ترویج سیره و رفتار علوی، بر مواردی تکیه و از ابزاری استفاده شود که دارای تأثیر بیش‌تری می‌باشد.

ذکر این نکته نیز خالی از فایده نیست که مسلماً نوآوری در ارایه مفاهیم و مصادیق زندگی حضرت علی علیه السلام، چه از لحاظ بیان ناگفته‌هایی از زندگی حضرت علیه السلام و چه از نظر روش‌ها و منابع تبلیغی و ترویجی جدید، امری پسندیده و بلکه ضروری است. بنابراین متذکر می‌شویم که پژوهش حاضر، در صدد کشف جنبه‌های مؤثر موجود در حال و گذشته است و یافته‌های آن نمی‌تواند مانعی برای نوآوری‌های آینده، مثلاً بیان داستان‌ها و مصادیقی از زندگی حضرت علی علیه السلام که تاکنون گفته نشده است، باشد.

سؤالات پژوهش

۱. هر یک از مفاهیم و ابعاد شخصیتی حضرت علی علیه السلام (با توجه به نظر دانش‌آموزان) تا چه حدی در جذب دانش‌آموزان به آن حضرت علیه السلام مؤثر بوده‌اند؟

---

* تحقیق حاضر با حمایت پژوهشکده تعلیم و تربیت و به سفارش دبیرخانه همایش، در گروه تعلیم و تربیت اسلامی با همکاری واحد نظرسنجی انجام پذیرفت.

۲. با توجه به نظرات دانش‌آموزان، هر یک از مصادیق مرتبط به ابعاد شخصیتی حضرت امام علی علیه السلام، تا چه میزانی در جذب دانش‌آموزان مؤثر واقع شده‌اند؟
۳. از نظر دانش‌آموزان هر یک از منابع اطلاعاتی مربوط به معرفی حضرت علی علیه السلام، تا چه اندازه‌ای در جذب ایشان مؤثر بوده است؟

روش تحقیق

روش تحقیق حاضر، توصیفی از نوع نظرسنجی و نیز «پس‌رویدادی» است، چرا که دانش‌آموزان در واقع علت آن‌چه روی داده است را بیان می‌دارند. برای اجرای تحقیق، با تکیه بر روش نمونه‌گیری خوشه‌ای تصادفی، تلاش شد نمونه‌ای معرف از دانش‌آموزان شهر تهران، که بتواند تفاوت دانش‌آموزان پسر و دختر و مدارس دولتی و غیرانتفاعی را نیز بنمایاند، انتخاب شود، ولی متأسفانه در اثر عدم همکاری برخی مناطق، امکان دسترسی به تمام نمونه منتخب فراهم نیامد. به هر حال نمونه نهایی در مجموع ۶۵۷ نفر (۳۳۱ پسر و ۳۲۶ دختر)، (۵۵۶ نفر از مدارس دولتی و ۱۰۱ نفر از مدارس غیرانتفاعی) از مناطق یک، پنج، شش، ده، چهارده و هیجده می‌باشد. «پرسشنامه» با کمک هیأت داوری* کارشناسی، از نظر روایی محتوا و صورت، در چندین نوبت مورد بررسی قرار گرفت و در نهایت پس از یک نوبت اجرای آزمایشی، تدوین نهایی شد. برای محاسبه، از ضریب آلفای «کرونباخ» استفاده شد که هر سه مورد (مفاهیم، مصادیق و منابع)، آلفای بالاتر از ۰/۸۵ به دست آمد: منابع = ۰/۸۶؛ مفاهیم = ۰/۹۵؛ مصادیق = ۰/۹۰.

در این پرسشنامه، علاوه بر طرح ۱۸ بعد از ابعاد شخصیتی، ۲۸ مورد از مصادیق مرتبط با ابعاد شخصیتی حضرت علی علیه السلام و ۱۴ منبع اطلاعاتی که ناظر بر سؤالات اصلی پژوهش بودند، با طرح چند سوال پاسخ - باز، تلاش شد جستجوی بیش‌تری در نظر دانش‌آموزان، راجع به عوامل مؤثر بر جذب ایشان و احیاناً کشف برخی از مواردی که باعث سو تفاهم و برداشت نادرست دانش‌آموزان شده است - انجام گیرد.

یافته‌های اصلی

قبل از ارائه یافته‌های آماری مربوط به سؤالات اصلی پژوهش (مفاهیم، مصادیق و منابع اطلاعاتی) لازم است در مورد نوع طرح سؤال و نتیجه‌گیری از پاسخ دانش‌آموزان، یک نکته ضروری تذکر داده شود. در پرسشنامه، از دانش‌آموزان خواسته شده که در مورد همه موارد مربوط به سؤالات کلی، اظهار نظر نمایند. مثلاً در مورد «مصادیق» چنین سؤال شد:

«آگاهی از هر یک از موارد زیر، تا چه اندازه شما را به زندگی و شخصیت حضرت علی علیه السلام

* داوران پرسشنامه‌ها عبارت بودند از: آقایان دکتر علی‌رضا صادقی‌زاده قمصری، سید محمدرضا امام‌جمعه، محمود قانع‌پسند فومنی، دکتر حسین خنیفر، حسن کشوردوست، عسگر ملکی‌بیرجندی، حجة‌الاسلام جواد بهشتی و خانم مریم شاهرخی که از تمامی این عزیزان تشکر می‌شود.

جذب کرده است؟

و طیف پنج گزینه‌ای از خیلی کم تا خیلی زیاد در مقابل تمام ۲۸ مصداق طرح شده، قرار داشت. برای استخراج نتایج، به گزینه خیلی کم «یک»، کم «دو»، تا حدی «سه»، زیاد «چهار» و خیلی زیاد «پنج»، اختصاص داده شد و میانگین وزنی هر مورد مشخص گردید. اگر میانگین موردی، بالاتر از سه باشد، می‌توان گفت که آن مورد خاص تا حد نسبی در جذب دانش‌آموزان به حضرت مؤثر بوده است و هر چه میانگین بالاتر برود، نشانه مؤثرتر بودن آن مورد (فلان مصداق یا مفهوم یا منبع اطلاعاتی) می‌باشد.

بنابراین توجه به این نکته بسیار ضروری است که رتبه‌بندی ابعاد شخصیتی، مصادیق و منابع اطلاعاتی در این گزارش، به این مفهوم نیست که ابعاد، مصادیق و منابع اطلاعاتی دارای رتبه پایین، در جذب دانش‌آموزان مؤثر نبوده‌اند (این رتبه‌بندی فقط بر اساس نظم گزارش دهی یافته‌ها انجام شده است)* و بنابراین برای بررسی میزان تأثیر هر مورد، باید به میانگین آن، که می‌تواند بین عدد یک تا عدد پنج از کم‌ترین تا بیش‌ترین، متغیر باشد، توجه داشت. به هر روی پاسخ سؤالات اصلی پژوهش به شرح زیر می‌باشد:

پاسخ سؤال ۱ (پژوهش)

با توجه به نتایج استخراج شده، جدول زیر نشان دهنده میانگین پاسخ به هر یک از موارد مربوط به ابعاد شخصیتی حضرت علی علیه السلام است.

جدول یک، میانگین پاسخ‌های داده شده به هر یک از موارد مربوط به سؤال: «میزان تأثیر هر یک از ابعاد شخصیتی حضرت علی علیه السلام در جذب دانش‌آموزان» را نشان می‌دهد:

۱. هر یک از مفاهیم و ابعاد شخصیتی حضرت علی علیه السلام (با توجه به نظر دانش‌آموزان) تا چه حدی در جذب دانش‌آموزان به آن حضرت علیه السلام مؤثر بوده‌اند؟

رتبه بر اساس ضریب تغییرات	ابعاد شخصیتی	میانگین
۱	جوانمردی	۴/۷۴

۱۱۱

$$CV = 100 \cdot \left(\frac{S}{\bar{X}} \right)$$

* ضریب تغییرات یا CV بر اساس اندازه میانگین و با لحاظ کردن انحراف استاندارد انجام شده است.

چنانچه میانگین وزنی پاسخ‌های دو مورد مساوی باشند در رتبه‌بندی اندازه انحراف استاندارد به عنوان معیار رتبه بالاتر مورد ملاحظه قرار می‌گیرد (هر چه انحراف استاندارد یا پراکندگی پاسخ‌ها کمتر باشد، رتبه بالاتری را به خود اختصاص می‌دهد).

۴/۵۸	عدالت	۲
۴/۵۱	کمک به بینوایان	۳
۴/۵۸	علم	۴
۴/۴۶	شجاعت در جنگ‌ها	۵
۴/۴۵	اخلاق حسنه	۶
۴/۲۶	معنویت	۷
۴/۱۵	آزادی خواهی	۸
۴/۲۹	اطاعت از پیامبر(ص)	۹
۴/۱۷	مدیریت و رهبری	۱۰
۴/۱۱	حفظ وحدت	۱۱
۴/۱۶	بی اعتنائی به دنیا	۱۲
۴/۱۶	غیرت دینی	۱۳
۴/۰۱	فصاحت و بلاغت	۱۴
۴/۰۵	اعطای آزادی بیان و اندیشه	۱۵
۴/۰۰	سبقت در اسلام	۱۶
۴/۸۹	سخت‌کوشی در امور اقتصادی	۱۷
۴/۹۶	کرامت‌های حضرت علی(ع)	۱۸

ارقام جدول بالا نشان می‌دهد که تقریباً تمام ۱۸ بعد مطرح شده برای حضرت علی علیه السلام در این پرسشنامه، تا حدّ زیادی دانش‌آموزان را به شخصیت حضرت علیه السلام جذب کرده است؛ البته «جوانمردی» حضرت علی علیه السلام تأثیر بسیار زیادی بر جذب دانش‌آموزان داشته است و آگاهی از ویژگی‌های عدالت، کمک به بینوایان و علم و شجاعت در جنگ‌ها نیز در حدّ بسیار بالایی مؤثر بوده است. تفاوت‌های عمده پسران و دختران، در میزان جذب دو ویژگی «اطاعت از پیامبر» و «شجاعت» است که در سطح معناداری (۰/۰۰۱ = یعنی با اطمینان بیش از ۰/۹۹۹ می‌توان گفت که این دو ویژگی در جذب پسران بیش از جذب دختران مؤثر بوده است. و تفاوت‌های کاملاً عمده دانش‌آموزان مدارس دولتی و غیر انتفاعی در دو ویژگی «فصاحت و بلاغت» و «اعطای آزادی بیان و اندیشه»، با اطمینان ۹۹٪ به نفع دانش‌آموزان مدارس غیر انتفاعی است؛ یعنی این دو ویژگی در جذب دانش‌آموزان مدارس غیر انتفاعی بیش از جذب دانش‌آموزان دولتی مؤثر بوده است.

پاسخ سؤال ۲ (پژوهش)

با توجه به نتایج پاسخ به پرسشنامه‌ها، جدول زیر نشان دهنده میانگین پاسخ به هر یک از مصادیق مربوط به زندگی حضرت علی علیه السلام است.^۱

جدول ۲، میانگین پاسخ‌های داده شده به هر یک از موارد مربوط به سؤال: «میزان تأثیر هر یک از مصادیق عملی زندگی حضرت علی علیه السلام در جذب دانش‌آموزان» را نشان می‌دهد:

۲. با توجه به نظرات دانش‌آموزان، هر یک از مصادیق مرتبط به ابعاد شخصیتی حضرت امام علی علیه السلام، تا چه میزانی در جذب دانش‌آموزان مؤثر واقع شده‌اند؟

رتبه بر اساس ضریب تغییرات	مصادیق عملی زندگی حضرت علی	میانگین
۱	خوابیدن در بستر پیامبر (ص)	۴/۶۰
۲	کمک به مستمندان به‌طور ناشناس	۴/۵۳
۳	حضرت علی اولین مسلمان بوده‌اند	۴/۲۹
۴	ماجرای غدیر خم	۴/۱۲
۵	ماجرای مربوط به خارج کردن تیر از پای حضرت (ع) در نماز	۴/۳۴
۶	ولادت حضرت علی (ع) در کعبه	۴/۲۹
۷	توصیه برای رسیدن به ضاریشان	۴/۲۳
۸	گفتن جمله «به خدای کعبه، رستگار شدم» در هنگام شهادت	۴/۲۵
۹	جریان آب دهان انداختن عمرین عبود	۴/۲۲
۱۰	ماجرای عقیل	۴/۱۰
۱۱	گردآوری قرآن وسط حضرتش (ع)	۴/۰۴
۱۲	اهدای انگشتر در نماز	۴/۱۱
۱۳	واقعه جنگ احد و گفته پیامبر در مورد حضرت (ع)	۳/۸۶
۱۴	کمک حضرت علی (ع) به زنی که شوهرش در جنگ کشته شده بود	۳/۸۸
۱۵	داوطلب شدن در جنگ خندق	۳/۹۱
۱۶	تحمل توهین به حضرت زهرا (س) برای وحدت	۳/۷۱
۱۷	حاضر شدن نزد قاضی به‌عنوان یک فرد معمولی در جریان زره (مرد مسیحی)	۳/۶۸

۱۱

۱. عبارات مربوط به مصادیق در پرسشنامه پژوهش به‌طور کامل و مشروع بیان شده است که به لحاظ رعایت اختصار از ذکر عامل عبارات در این جدول خودداری شد.

۳/۸۰	عرق ریختن در آب کردن چاه‌ها	۱۸
۳/۷۱	کندن در قلعه خیبر	۱۹
۳/۷۹	خاموش کردن چراغ بیت‌المال (ماجرای طلحه و زبیر)	۲۰
۳/۵۱	خانه نشینی بخاطر حفظ وحدت	۲۱
۳/۳۵	مدارا کردن با مخالفان به شرط عدم توطئه	۲۲
۳/۲۷	از من بپرسید قبل از آن که...	۲۳
۳/۵۷	آبادانی کوفه به طوری که همه خانه دار شدند	۲۴
۳/۴۳	ماجرای توهین به زن یهودی	۲۵
۳/۴۵	دفاع جدی از زنی که از شوهرش شکایت داشت	۲۶
۳/۱۹	نکوهش یکی از مسئولان برای شرکت در مجلس اشرافی	۲۷
۳/۱۱	ایراد خطبه‌های بدون نقطه و الف	۲۸

مقادیر مربوط به میانگین‌ها در جدول بالا نشان می‌دهد که تمام مصادیق مطرح شده، در حد متوسط و بالاتر در جذب دانش‌آموزان مؤثر بوده‌اند. البته میزان جذب مصادیقی مانند «خوابیدن در بستر پیامبر»، «کمک به مستمندان به‌طور ناشناس»، «ماجرای غدیر خم»، «اولین مسلمان بودن» ماجرای خارج کردن تیر از پای حضرت ﷺ در هنگام نماز و «ولادت حضرت علی ﷺ در کعبه»، بسیار بالا و مصادیقی مانند «ایراد خطبه‌های بدون نقطه و الف» تنها در حد متوسطی مؤثر بوده است.

پسران، بیش از دختران تحت تأثیر آگاهی از مصادیق «حضور معمولی در محضر قاضی»، «خانه نشینی»، «توصیه برای رسیدگی به قاتل اسیر (ابن ملجم)»، «کندن در خیبر»، «داوطلب شدن برای جنگ با عمرو بن عبدود»، «ماجرای عقیل» و «نکوهش عثمان بن حنیف» قرار گرفته‌اند. (تفاوت در سطح $\alpha=0/001$ می‌باشد). دختران بیش از پسران تحت تأثیر «آبادانی کوفه» و به خصوص «دفاع جدی حضرت علی ﷺ از زنی که شکایت داشت» قرار گرفته‌اند (تفاوت، در سطح $\alpha=0/001$ می‌باشد). مقایسه نظرات دانش‌آموزان مدارس دولتی با دانش‌آموزان مدارس غیر انتفاعی، نشان داد که میانگین پاسخ دانش‌آموزان مدارس غیر انتفاعی در مورد «ایراد خطبه‌های بدون نقطه و الف»، «ماجرای توهین به زن یهودی»، «کندن در خیبر» «دفاع جدی از زنی که شکایت داشت» و «نکوهش عثمان بن حنیف» به‌طور معناداری بالاتر است (بیش‌تر در سطح $\alpha=0/001$) و در مورد «اولین مسلمان بودن» در سطح $\alpha=0/002$ میانگین پاسخ دانش‌آموزان دولتی بالاتر است.

پاسخ به سؤال ۳ (پژوهشی)

با توجه به نتایج استخراج شده، جدول زیر نشان دهنده میانگین پاسخ‌های مربوط به میزان تأثیر هر یک از منابع اطلاعاتی بر جذب دانش‌آموزان است.

جدول ۳، میانگین پاسخ‌های داده شده به هر یک از موارد مربوط به سؤال: «میزان تأثیر هر یک از منابع اطلاعاتی در جذب دانش‌آموزان» را نشان می‌دهد:

۳. از نظر دانش‌آموزان هر یک از منابع اطلاعاتی مربوط به معرفی حضرت علی علیه السلام، تا چه اندازه‌ای در جذب ایشان مؤثر بوده است؟

رتبه بر اساس ضریب تغییرات	منابع کسب اطلاعات در مورد زندگی حضرت علی (ع)	میانگین
۱	سریال امام علی (ع)	۴/۳۵
۲	مراسم شب قدر	۴/۰۹
۳	دیدن صحنه‌های منزل امام علی (ع) از تلویزیون	۳/۹۳
۴	آموزش‌ها و صحبت‌های والدین	۳/۵۹
۵	کتاب درسی و صحبت‌های معلمان	۲/۴۵
۶	مراسم دعای کمیل	۳/۵۹
۷	کتاب‌های غیر درسی	۳/۱۵
۸	هیأت‌های مذهبی	۳/۱۷
۹	جلسات مذهبی خارج از مدرسه	۲/۹۷
۱۰	روزنامه و مجلات	۲/۵۸
۱۱	میزگردهای تلویزیونی	۲/۵۶
۱۲	سخنان و کتاب‌های اساتید دانشگاهی	۲/۳۹
۱۳	فعالیت‌های فوق برنامه پرورشی	۲/۳۶
۱۴	سخنان و کتاب‌های اساتید حوزوی (روحانیون)	۲/۴۳

مقادیر میانگین‌های جدول بالا، نشان می‌دهد که از نظر دانش‌آموزان، منابع اطلاعاتی «سریال امام علی» و نیز «مراسم شب قدر» و «دیدن صحنه‌های منزل امام علی علیه السلام» از تلویزیون، نقش زیادی در جذب دانش‌آموزان داشته است (منابع اطلاعاتی دوستان و معجزات حضرت علی علیه السلام در حال حاضر، مواردی هستند که توسط برخی دانش‌آموزان به عنوان منابع مؤثری که در پرسشنامه فهرست شده‌اند، مشخص شده‌اند)؛ ولی منابع اطلاعاتی: میزگردهای تلویزیونی، سخنان و کتب اساتید دانشگاه و حوزه، نشریات و برنامه‌های پرورشی مدارس، نقش چندانی در

این امر نداشته‌اند. بررسی تفاوت‌ها بر حسب جنس و نوع مدرسه نشان می‌دهد که دختران نسبت به پسران بیش‌تر تحت تأثیر سریال امام علی علیه السلام و مراسم شب قدر و دعای کمیل قرار گرفته‌اند و پسران بیش از دختران تحت تأثیر منابع اطلاعاتی سخنان اساتید حوزه و هیأت‌های مذهبی و میزگردهای تلویزیونی قرار داشته‌اند (در تمام موارد $\alpha = 1\%$ و بالاتر) و سه منبع اطلاعاتی: میزگردها، هیأت‌های مذهبی و مراسم شب قدر، دانش‌آموزان مدارس دولتی را بیش از دانش‌آموزان مدارس غیر انتفاعی تحت تأثیر قرار داده است (در تمام موارد $\alpha = 0/101$).

نتایج فرعی پژوهش

همان‌طور که بیان شد، علاوه بر طرح سؤالات ناظر بر سه سؤال اساسی پژوهش، تلاش شد که با طرح سؤالاتی، جستجوی بیش‌تری در نظرات دانش‌آموزان صورت گیرد. مهم‌ترین سؤالات طرح شده ناظر بر الف. «مواردی که دانش‌آموزان، به هر دلیلی، فکر می‌کنند نباید مطالب خاصی از زندگی حضرت علی علیه السلام برای دانش‌آموزان (نسل جوان) مطرح می‌شود؛ ب. «توصیه‌های دانش‌آموزان در مورد شیوه آشنایی نسل جوان با زندگی حضرت علیه السلام به منظور تأسی عمل به ایشان» و ج. «ارزیابی دانش‌آموزان در مورد موفقیت مسئولان در سال امام علی علیه السلام» بود.

بررسی پاسخ‌ها نشان داد که بیش‌تر دانش‌آموزان در مورد این که مطالب خاصی نباید مطرح می‌شود، نظری نداشتند و حتی برخی تصریح داشتند که تمام جنبه‌های زندگی حضرت علیه السلام الگو و نمونه است، ولی تعداد کمی از دانش‌آموزان ابراز داشتند که طرح مواردی مانند: «ازدواج‌های مکرر حضرت علی علیه السلام»، «تأکید بر قدرت جسمی حضرت علی علیه السلام به جای برتری‌های علمی»، «کشتن چند هزار نفر در جنگ خیبر»، «احادیث دروغی که ایشان را خودخواه نشان می‌دهد»، «عکس حضرت علی علیه السلام که همواره با شمشیر است (به جای در کنار یتیم بودن)»، «جریان ولید و قطام در سریال امام علی علیه السلام»، «مظلومیت بیش از اندازه حضرت علی علیه السلام در جریان دفاع از خلافت و دفاع از حضرت زهرا(س)» و «خانه نشینی و پذیرش حکمیت» از مواردی است که یا نباید مطرح شود و یا باید کاملاً توضیح داده شود تا ایجاد اشکال نکند و عده‌ای از آن سوء استفاده نکنند.

در مورد ارزیابی دانش‌آموزان از عملکرد مسئولان در سال امام علی علیه السلام و پیشنهاد در این زمینه، بیش‌تر دانش‌آموزان معتقد به عدم موفقیت مسئولان در این سال، به دلیل اکتفاء به حرف و شعار بودند و افرادی که پیشنهادی مطرح کردند، عمدتاً به ضرورت عمل به رفتار حضرت علی علیه السلام توسط مسئولان اشاره داشتند.

بحث و نتایج

بررسی پاسخ‌های مربوط به میزان تأثیر مفاهیم و مصادیق، نشان می‌دهد که حتی در موردی که پایین‌ترین رتبه را دارد، یعنی «ایراد خطبه‌های بدون نقطه و الف»، میانگین پاسخ‌ها $3/04$

می‌باشد؛ یعنی توسط این مصداق نیز دانش‌آموزان تا حدّی به زندگی و شخصیت حضرت علی علیه السلام جذب شده‌اند.

به بیان علمی می‌توان گفت در مورد مفاهیم، پراکندگی بین پاسخ‌ها در حدّ کم و در مورد مصادیق نیز، پراکندگی زیادی مشاهده نمی‌شود. از این امر می‌توان چنین استنباط کرد که شخصیت و زندگی حضرت علی علیه السلام به گونه‌ای تأثیر گذار است که تقریباً هر بُعد از زندگی حضرت علی علیه السلام را مطرح کنیم، باز هم در جذب دانش‌آموزان مؤثر است؛ ولی شاید بتوان چنین استنباط کرد که ابعاد، ویژگی‌ها و مصادیقی که به صورت بی‌رقیب یا کم‌رقیبی متعلق به ساحت مقدس حضرت علی علیه السلام است، مانند: «جوانمردی»، «عدالت»، «کمک به بینوایان»، «خوابیدن در بستر پیامبر»، «غدیر خم»، «اولین مسلمان بودن»، «شجاعت» و «ولادت در کعبه» تأثیر بیش‌تری داشته است؛ و موارد خارق‌العاده و کرامت‌هایی، مانند «ایراد خطبه‌های بدون نقطه و الف» و تا حدّی «کندن در قلعه خیبر»، نسبت به سایر موارد تأثیرگذاری کمتری داشته‌اند؛ اگر چه همان‌طور که گفته شد هیچ موردی در مفاهیم و مصادیق وجود ندارد که میانگین پاسخ‌ها کمتر از ۳ (تأثیر متوسط) باشد.

یکی از موارد قابل توجه و تأمل در مقایسه یافته‌های مربوط به مفاهیم و مصادیق، توجه به این سؤال محتمل است که چرا بر خلاف انتظار، مصادیق مربوط به یک مفهوم واحد، از نظر رتبه مشابه یکدیگر نیستند؟ مثلاً مشاهده می‌شود که ویژگی «عدالت» با میانگین ۴/۵۷ در رتبه دوم قرار دارد، ولی برخی مصادیق مرتبط با عدالت، شامل: «توصیه برای رسیدگی به قاتل»، «ماجرای عقیل»، «حضور معمولی در محضر قاضی» و «نکوهش عثمان بن حنیف» در رتبه‌های هفتم تا بیست و هفتم مصادیق قرار دارند؛ در حالی که به‌طور منطقی انتظار می‌رفت این مصادیق همگی در رتبه‌های بالاتر باشند.

در بررسی این مسئله، به نظر می‌رسد مصادیق متنوع مرتبط با یک مفهوم دارای ویژگی‌های منحصر به فرد هستند که با وجود اشتراک در ارتباط با یک مفهوم خاص، تفاوت‌هایی را در میزان جذب دانش‌آموزان ایجاد کرده‌اند. مثلاً مصداق «توصیه برای رسیدگی به قاتل» (ابن ملجم) علاوه بر ارتباط «با عدالت»، با «جوانمردی» و «از خود گذشتگی» نیز ارتباط دارد، که چه بسا چنین ارتباطی در مورد سایر مصادیقی (مانند ماجرای عثمان بن حنیف) مشاهده نشود. و از سوی دیگر، حتی چه بسا دانش‌آموزان با برخی مصادیق آشنایی و الفت بیش‌تری داشته‌اند و در فرصت اندک پاسخ به پرسشنامه، احتمالاً امکان تفکر و تأمل در مورد مصادیق کم‌شهرت‌تر وجود نداشته است و احتمالاً مواردی مانند «نکوهش عثمان بن حنیف» اشتها کمتری داشته و به همین دلیل میانگین پاسخ‌ها به آن، کمتر شده است.

نکته دیگری که در توجیه به این مسئله مهم به نظر می‌رسد، این است که احتمالاً دانش‌آموزان

در مورد آنچه برای خود و خانواده‌های‌شان به اصطلاح «بد» نمی‌دانند و بلکه در مواردی در اجتماع باعث تفاخر نیز هست، به نوعی موضع‌گیری کرده‌اند. واقعیت آن است که بسیار بعید به نظر می‌رسد دانش‌آموزان به مفهوم «عدالت» نمره «۴/۵۷» و به جریان «نکوهش عثمان بن حنیف» نمره ۳/۱۷ بدهند؛ غیر از این که به‌طور ناخودآگاه، عمل «عثمان بن حنیف» مبنی بر شرکت در مهمانی اشرافی را، با توجه به فرهنگ جامعه ما، مستحق نکوهش ندانسته‌اند.

نکته قابل توجه دیگر، بررسی موارد تفاوت پسران و دختران و مدارس غیر انتفاعی و دولتی است که در بیش‌تر موارد با حدس منطقی در مورد تفاوت‌های دانش‌آموزان بر حسب نوع مدرسه و به خصوص جنس هماهنگ است و این امر خوشبختانه نشانه‌ی اجرای صحیح پرسشنامه‌های توزیع شده و دقت بالای دانش‌آموزان در تکمیل پرسش‌نامه‌هاست. به عنوان نمونه دختران، که در موارد زیادی نظیر بحث‌های شجاعت، عدالت و... میانگین نمره کمتری داشته‌اند، در مسئله «دفاع از زن» نمره بسیار بیش‌تری نسبت به پسران داشته‌اند.

بررسی نتایج مربوط به منابع اطلاعاتی، نشانگر تأثیرپذیری دانش‌آموزان توسط دو عنصر «هنر» و «مراسم معنوی» است.*

با توجه به آن‌که نمی‌توان از نقش اصلی روحانیت در برگزاری مراسم معنوی، به خصوص مراسم شب قدر، غافل شد، این مسئله که نمره مراسم شب قدر ۴/۰۵ و نمره سخنان روحانیت ۲/۵۴ می‌باشد بسیار قابل تأمل است. به نظر می‌رسد این مسئله، در ارتباط با وجود نوعی نگرش منفی در جوانان نسبت به روش متعارف تبلیغ دینی روحانیون (سخنرانی) باشد. به‌طور کلی دانش‌آموزان تقریباً به تمام مواردی که مربوط به شنیدن، سخن و خواندن مطالب است، نمره پایینی داده‌اند. این موارد شامل میزگردهای تلویزیونی، سخنان و کتب اساتید حوزه و دانشگاه و خواندن نشریات مختلف است و فقط کتب غیر درسی، در حد بالاتر از متوسطی مؤثر واقع شده است. این مسئله می‌تواند نشان‌دهنده اثرات نظام تبلیغی و آموزشی ما باشد که به نظر می‌رسد دانش‌آموزان به‌طور کلی، حوصله و علاقه کمتری برای شنیدن سخنان و یا خواندن مطالب دارند.

نکته قابل توجه دیگر، تأثیر کم فعالیت‌های فوق برنامه (پرورشی) با وجود برگزاری همه ساله مسابقات نهج‌البلاغه و آمار بالای شرکت‌کنندگان در این مسابقات، بر اساس اعلام معاونت پرورشی است.

به نظر می‌رسد فعالیت‌های انجام شده (مسابقات سراسری نهج‌البلاغه)، از کارایی لازم

* ذکر این نکته جالب است که در فرآیند تهیه پرسشنامه حاضر، منبع «مراسم شب قدر» و «دعای کمیل» در آخرین جلسه کارشناسی بنا به پیشنهاد یکی از داوران، در فهرست منابع قرار گرفت و اصولاً چنین تصویری که این مراسم معنوی بتوانند تا این حد اثرگذار باشند، نمی‌رفت.

برخوردار نبوده است و احتمالاً بیش تر شرکت کنندگان، بدون مطالعه لازم و به صورت ظاهری در این مسابقات شرکت کرده‌اند.

مقایسه یافته‌های طرح حاضر با یافته‌های طرح «میزان آشنایی نوجوانان و جوانان دانش‌آموز با زندگی حضرت علی علیه السلام» که توسط آقای حسن کشور دوست در منطقه ۱۳ تهران انجام شد، نشان دهنده مشابهت نتایج در اکثریت مطلق موارد قابل مقایسه، به خصوص تأکید دانش‌آموزان بر استفاده از ابزار هنر و فیلم در ارایه زندگی حضرت علی علیه السلام و ضرورت تأسی مسئولان به سیره علوی برای و تشویق جوانان به الگوگیری از حضرت علی علیه السلام، می‌باشد.

نکته پایانی آنکه در بررسی و تحلیل یافته‌های این تحقیق باید به محدودیت نسبی پژوهش‌هایی از نوع نظر سنجی اشاره نمود که به ویژه از لحاظ کشف عوامل مؤثر بر نگرش و رفتار دانش‌آموزان، نمی‌تواند برای تحلیل علمی پدیده مورد مطالعه دقت علمی بالایی را ارایه دهد؛ هر چند چشم اندازی از واقعیت را در دسترس می‌گذارد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی